

A báró Podmaniczky
család szerepe a 18–19. századi
magyar kultúrában

Szerkesztette
GURKA DEZSŐ

Gondolat Kiadó
Budapest, 2017

A kötet megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

A kiadó könyvei nagy kedvezménnyel az interneten is megrendelhetők.
www.gondolatkialdo.hu
facebook.com/gondolat

© Szerzők, szerkesztő, 2017

A kiadásért felel Bácskai István
Szöveggondozó Gál Mihály
A kötetet tervezte Lipót Éva

A borítót Ludwig Rohbock *Aszód látképe a Podmaniczky-kastélyokkal* című
vízfestményének felhasználásával Pintér László készítette.

ISBN 978 963 693 817 8

Tartalom

Előszó	7
POÓR JÁNOS Európai látókör, hazai horizont	11
A Podmaniczkyak hazai és külföldi kulturális kapcsolatai a 18–19. század fordulóján	
SZ. KRISTÓF ILDIKÓ Alexander von Humboldt és a Podmaniczkyak <i>Mozaikok a földrajz és az egyetemes néprajz 19. századi tudománytörténetéhez</i>	25
SZILÁGYI MÁRTON Beleznay Miklósné Podmaniczky Anna irodalmi szalonja <i>Legenda és valóság</i>	41
LATZKOVITS MIKLÓS – RAB IRÉN Az Inscriptiones Alborum Amicorum és Podmaniczky Sándor (1758–1830) emlékkönyvei	55
KRÁSZ LILLA „Respublica litteraria Podmaniczkyana” <i>Báró Podmaniczky József nyugat-európai utazása egy útitárs naplójának tükrében</i>	73

Báró Podmaniczky Károly kulturális kapcsolatrendszere

PAPP GÁBOR Podmaniczky Károly báró, a minerofil bányatiszt	91
GURKA DEZSŐ Báró Podmaniczky Károly német kulturális kapcsolati rendszerének alakulása	111
TARI LUJZA Magyar zene Carl Maria von Weber műveiben <i>Podmaniczky Károly mint közvetítő?</i>	133
BALOGH PIROSKA Podmaniczkyak és Hunfalvyak <i>Egy „regényes” kapcsolat irodalomtörténeti hatásairól</i>	155

A Podmaniczkyak szellemi és tárgyi hagyatéka

DETRE JÁNOS Podmaniczky János testamentuma	175
KURUCZ GYÖRGY A racionális gazdálkodás könyvészete az egykori Podmaniczky és Prónay családi könyvtárak állományában	191
OMBÓDI ILDIKÓ – FATSAR KRISTÓF <i>Az aszódi Podmaniczky-kastély kertjei</i>	205
BALÁZSIK TAMÁS <i>Adatok az aszódi Podmaniczky-kastély építéstörténetéhez</i>	222
Resümees • Summaries	239
A kötet szerzői	253
Képmelléklet	257

BALOGH PIROSKA

Podmaniczkyak és Hunfalvyak*

Egy „regényes” kapcsolat irodalomtörténeti hatásairól

Mielőtt a Podmaniczky és a Hunfalvy család közötti legfontosabb kapcsolatra, azaz Hunfalvy Pál nevelői munkásságára kitérnék, szeretném felidézni azt az alapkérdést, melynek megválaszolásához e család történeti kapcsolat hozzásegíthet, és amely tágabb irodalomtörténeti perspektívába is helyezi azt. Nevezetesen: mi lehet az oka annak, hogy a szépírói tevékenységet nem folytató Podmaniczky Károly négy felnőtt kort megérett gyermeke közül kettő, nevezetesen Frigyes és Júlia aktívan elkötelezik magukat a széppróza mellett, regényeket és novellákat írnak és fordítanak? Hogyan helyezhető el munkásságuk az 1840–1850-es évek kulturális és a magyar széppróza műfaji horizontján?

A kérdésre eddig vajmi vérszegény szakirodalmi válasz született. Doby Antal szerint miután az 1848–49-ben folytatott tevékenységéért kirótt kényszersorozást abszolválta, Podmaniczky Frigyes „haza kerülve falura vonult, s az irodalomnak szentelte idejét”.¹ Mikszáth ítélete még egyértelműbb:

Világos után besorozták szekeresz közlegénynek, a hol gazdagon költekezett s a milyen szerény volt otthon, ép olyan mértékben adta daczból az urat, hogy környezetét boszantsa. Glacé keztyűben kente kulimászszal a szekereket, minden szekérhez új keztyűt húzva s egyéb

* Jelen tanulmány megírását, a kutatások finanszírozását az NKFIH 119577 számú projekt tette lehetővé.

¹Doby Antal: *Podmaniczky család (podmanini és aszódi báró)*. Buschmann, Budapest, 1892, 44.

*effajta dolgokkal ingerkedett, – egész sor anekdota van erről. Talán azért is bocsátották el a katonaságból már 1850-ben, hogy megszabaduljanak tőle. Itthon az aszódi ősi kastélyban nem tudott egész tétlenül élni, a szépirodalmat művelte. Ez volt az egyedüli közpálya. Regényei gyenge dolgok: A Fekete domino, a Tessék ibolyát venni, Margit angyal, Egyetlen könyecsepp stb. Az írói talentumnak alig egy-egy szikrácskája villan meg imitt-amott. Bizonyára nem több ő az Olympus berkeiben, mint egy művelt idegen, kit véletlenségből ide hajtottak a végzetes politikai szelek.*²

Frigyes tehát unalmában kezdett regényírásba. Júlia esetében pedig nem is nagyon foglalkozott ezzel a kérdéssel a szakirodalom. A róla szóló kevés számú életrajzi összefoglaló férje hatásaként tételezi a regényírási kedvet (Jósika hatása egyébként Frigyes irányába is feltételeződik),³ pontosabban Jósika Miklós regényeinek Júlia által hazafias indokokból készített fordítása⁴ hozná meg az írói kedvét az önálló munkához. Ez a két ok, úgy vélem, lehetséges, de nem elégséges magyarázat – ha pusztán a szabadságharc bukása utáni visszavonulás vagy a regényíró férj elegendő motiváció lenne a regényíráshoz, az 1850-es években Magyarország valóságos regényparadicsommá változott volna, és a nőírók is sokkal nagyobb számban vették volna ki részüket ebből a műfajból.

Tekintve, hogy testvérekről van szó, felvethető a kérdés, hogy neveltetésük során, családi körben érhet-e őket olyan közös ha-

² Mikszáth Kálmán: Báró Podmaniczky Frigyes 1824–1907, *Vasárnapi Ujság* (54), 1907/43, 853.

³ Pl. Dézsi Lajos: *Báró Jósika Miklós 1794–1865*. Athenaeum, Budapest, 1916. Júliára vonatkozó részletei. Jósika hatását Frigyes regényei irányába is erőteljesnek feltételezi a szakirodalom, lásd Zsigmond Ferenc: Báró Podmaniczky Frigyes, *Napkelet* (2), 1924/6, 80–83.

⁴ Stephan Jósika: *Historischer Roman von Nikolaus Jósika* (ins Deutsche übertragen von Julie Jósika). Arnoldische Buchhandlung, Leipzig, 1851; *Zur Geschichte des ungarischen Freiheitskampfes. Authentische Berichte*. Arnoldische Buchhandlung, Leipzig, 1851; *Die Hexen von Szegedin*. Verlags-Comptoir, Wurzen, 1863; *Franz Rákóczy II*. Harteben's Verlags-Expedition, Pest–Wien–Leipzig, 1867.

tás, amely további magyarázatot szolgáltatna a regényírás traumaoldó-nemzetnevelő használatára. Szüleikhez, ahogyan ezt Frigyes fennmaradt naplója is megerősíti, nem köthetők szépírói ambíciók vagy próbálkozások. Ugyanakkor ismerve Podmaniczky Károly kiterjedt kapcsolatrendszerét,⁵ több jelölt is számításba jöhet a család baráti köréből. Így például Schedius Lajos János esztétikaprofesszor, aki irodalomtörténeti áttekintéseiben is komoly jelentőséget tulajdonított a regény műfajának,⁶ illetve hosszas előszót írt erről az éppen kanonizálódó műfajról Le Sage *Sánta ördög* című regényének magyar fordításához.⁷ Sajnos Podmaniczky Károly és Schedius Lajos nagyon közel laktak egymáshoz, ezért barátságuk és együttműködésük közvetett dokumentumaként mindössze azon nagyszámú jegyzőkönyv, oklevél és egyéb irat maradt az Evangélikus Országos Levéltárban, amelyen mindkettejük neve szerepel az aláírások között, illetve egy mondat Frigyes naplójából, miszerint apját „Schediushoz őszinte barátság kötötte”.⁸ Nem zárható tehát ki az esztétikaprofesszor motiváló szerepe, de ez az egyetlen sovány mondat azért azt is jelenheti, hogy apjával ellentétben Schedius Frigyesre nem gyakorolt nagyon mély benyomást. Ellentétben Hunfalvy Pállal, akivel kapcsolatban Frigyes első megjegyzése naplójában, miszerint „nagy szerencse volt az, reánk, fiúgyermekre nézve, hogy atyánk utolsó tette mintegy az vala, hogy Hunfalvy Pált fogadta fel mellénk nevelőül”.⁹ Hunfalvy Pál 1833-

⁵Kapcsolatrendszerének kiterjedtségéről lásd Gurka Dezső: Egy magyar bányatanácsos vándorévei. Báró Podmaniczky Károly jénai és freibergeri tanulmányútjának kora romantikus konnotációi, *Magyar Tudomány* (169), 2008/3, 334–342.

⁶Schedius irodalomtörténeti írásairól lásd Balogh Piroska: Lexikonok és narratívák: Schedius Lajos irodalomtörténet-írói kísérletei, in Csörsz Rumen István – Hegedüs Béla – Tüskés Gábor (szerk.): *Historia litteraria a XVIII. században*. Universitas, Budapest, 175–197.

⁷Schedius Lajos János: Előszó Lesage a' sánta ördög című művének fordításához, in *Doctrina pulchri. Schedius Lajos János széptani írásai* (kiad. Balogh Piroska). Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 2005, 247–252.

⁸Podmaniczky Frigyes, *Napló-töredékek: 1824–1886 I*, Grill Károly, Budapest, 1887, 18.

⁹Uo. 100.

tól nevelője Frigyesnek és Árminnak, de a család többi tagjaival is több hónapot tölt együtt Aszódon vagy Pesten, azaz az egész családra, köztük Júliára is befolyással volt. Frigyes szerint „anyám családi tanácsa, hogy úgy mondjam, akkoron három tagból állott: Thaisz András bácsiból, mint családunk tabularis prókátorából; –Hunfalvy Pálból, mint nevelőnkéből; – és Delcourt kisasszonyból, egy igen derék, hű s hozzánk s különösen édes anyánkhoz rendkívül ragaszkodó, francia, legitimista érzelmű nőből, akire idősebb nővéreink nevelése volt bízva”.¹⁰ És bár Hunfalvyt jogászként, etnológusként, történetíróként és nyelvészként szokás számon tartani,¹¹ meglepő módon regény-ügyben is Podmaniczky Károly emez ifjú kiszemeltje jelentheti az egyik lehetséges magyarázatot.

Az egyik kulcsot a regény-kérdéshez Podmaniczky Frigyes 1860-as akadémiai székfoglaló értekezése adja, melynek meglétéről ugyan tud a szakirodalom, de tartalmi feldolgozására, ismertetésére nem akadtam. A *társadalmi regényről s különben a magyar társadalmi regény feladatáról* című értekezés¹² bevezető részében Podmaniczky mintegy háromoldalas fejtegetést szentel saját regényírói pályafutása kezdetének, ezen belül is Hunfalvy Pál szerepének. E fejtegetés legfontosabb állításai:

[Hunfalvy] Mindenek előtt azon meggyőződést szilárdítá meg bennem, hogy ahhoz képest, mit meg kell még tanulnom, hogy legalább művelt embernek láttassam lenni, mit sem tudok; teremtett továbbá bennem ösztönt, s annyi nagyravágyást, mennyi szükséges amannak folytonos élesztésére; végre pedig meggyökeresíté azon öntudatot keblemben, hogy mind azt, a mit öröklöttem, csak úgy s akkor fogom ki-érdemleni, ha

¹⁰Uo. 113.

¹¹Loványi Gyula: Hunfalvy Pál életéből (Születésének 150. évfordulójára), *Nyelvtudományi Közlemények* (63), 1961, 3–20; Zsirai Miklós: *Hunfalvy Pál. Finnugor rokonságunk*. MTA, Budapest, 1937, 521–526; Domokos Péter – Paládi-Kovács Attila: *Hunfalvy Pál*. Akadémiai, Budapest, 1986.

¹²Podmaniczky Frigyes: A társadalmi regényről s különben a magyar társadalmi regény feladatáról, *Magyar Akadémiai Értesítő, A Nyelv- és Széptudományi osztály közlönye* (2), 1861–1862/1, 64–87.

éltem legnagyobb részét hazám köz ügyeinek szentelendem. Használj fel, úgymond, bármi kínálkozó alkalmat, s ott, hol falat, vagy épen épületet rakni képes nem leenedsz, végy taligát s hordj inkább követ, semhogy eltompúlva semmittevésre kárhoztasd magad. [...] [1850-ben] ő buzdított, keresném fel azt, mit elvesztettem s elvesztettünk mindnyájan, — ott, hol annak maradványain, ha építkezni nem is, de a jövőendő épület alapját leraknunk talán sikerülend. Az irodalomra útalt, mint egyetlen megmentőnkre, s kényszerített mintegy, hogy azt, mit régebben megkezdennem nem sikerült, felelevenítve, teremtsék magamnak állást, mely újból ébredező öntudatom s hatáskör utáni vágyaim támpontjául szolgáljon. E parancsnak hódolva, vevém elő régebbi kézirataimat, s léptem az irodalmi pályára. E percztől kezdve a közönség tulajdonává váltam, mennyiben ő mondott felettem ítéletet, megbírálván mind azt, mit számára feljegyezgettem.¹³

A leírtak alapján Hunfalvy egy nyílt, közösségi célok köré épülő irodalomkonceptió jegyében tekintette központi műfajnak a regényt, továbbá nem kizárólag traumatikus élmények feldolgozására alkalmas írásgyakorlatként alkalmaztatta azt volt tanítványával, hiszen a szövegből kiderül, hogy Podmaniczkynek 1850-ben már rendelkezésére álltak korábbi „kezdeményei” – azaz szépírói pályáját nem az 1850-es évektől, hanem feltehetően már Hunfalvy nevelősködésének későbbi szakaszától (1840-es évek eleje) keltezhettük.

Ezt a keltezést és Hunfalvy kezdeményező hatását megerősíti továbbá, ha egy pillantást vetünk öccsének, a később földrajztudósként ismertté vált Hunfalvy Jánosnak¹⁴ első publikációira. Hunfalvy Jánosról tudjuk, hogy bátyja kérésére 1834-ben csatlakozik annak neveltjeihez, a Podmaniczky fiúkhoz – erről Frigyes is megemlékezik naplójában:

E lehangolt helyzetem közepette nagy előnyömre szolgált Hunfalvy János, jelenleg a budapesti k. egyetem tanárának társalgása s velünk való

¹³ Uo. 65–67.

¹⁴ Szabó József: *Hunfalvy János*. Akadémiai, Budapest, 1980.

neveltetése. Édesanyánk igen szívesen beleegyezett abba, hogy Hunfalvy Pál nevelőnk testvéröccse, János velünk lakjék s neveltessék Miskolczon. Mint rendkívüli kitűnő szorgalmú s előmenetelű tanuló s nálunknál sokkal érettebb s fejlettebb szellemi tehetségekkel felruházott, a vele való folytonos érintkezés s együtt tanulás csakis jótékony befolyással lehetett mi reánk gyengébbekre s a fejlettség sokkal alantasabb fokán állókra nézve.¹⁵

Az is ismeretes, hogy János bátyja költségén és instrukciói szerint fejezi be iskoláit, többek között külföldi egyetemi körúttal, 1842-ben. Azonban Hunfalvy János 1840-es években közzétett publikációi nem földrajztudományi szócikkek: 1841, *Athenaeum*: A forrás nemtője, angol legenda; Napoleon bemenetele Moskvába; 1842, *Athenaeum*: Töredék egy nő naplójából; A kisértetektől elragadott sírásó története, angolból; A bűnbánó.¹⁶ Ezek a szövegek egyértelműen szépprózai művek, akadnak köztük saját invencióból alkotott novellák, anekdotikus feldolgozások és fordítások (átdolgozások) is. 1848-ban már megyei tudósításokat közöl,¹⁷ majd néhány év hallgatás után 1853-ban a *Szépirodalmi Lapok*ban útinaplót jelentet meg (*Rajna vidéke, uti naplóból*).¹⁸ Ezt követően a *Pesti Napló*ban publikál Anglia gazdaságát bemutató cikksorozatot,¹⁹ és ezután tér át nagyon következetesen

¹⁵ Podmaniczky: *Napló-töredékek: 1824–1886*, 155–156.

¹⁶ Hunfalvy János folyóiratokban megjelent írásainak összefoglaló listáját lásd Szinyey József, *Magyar írók élete és munkái* IV. Hornyánszky, Budapest, 1896, 1404–1415; az itt idézett írások pontos adatai: *A forrás nemtője*, *Athenaeum*, 1841, I, 25. sz., 392–398, 26. sz., 409–414; *Napoleon bemenetele Moskvába*, *Athenaeum*, 1841, I, 61. sz., 970–974; *Töredék egy nő naplójából*, *Athenaeum*, 1842, I, 66. sz., 1050–1054; *A kisértetektől elragadott sírásó története*, *Athenaeum*, 1842, I, 62. sz., 985–990, 63. sz., 1002–1006, *A bűnbánó*, *Athenaeum*, 1842, II, 64. sz., 507–510, 66. sz., 516–518.

¹⁷ Az alábbi két folyóiratban jelentek meg rendszeresen megyei tudósításai 1848–1849-ben: *Kossuth Hírlapja*, *Pressburger Zeitung*.

¹⁸ Hunfalvy János: *Rajna vidéke, uti naplóból*, *Szépirodalmi Lapok*, 1853, I, 32. sz., 499–503.

¹⁹ Hunfalvy János: *Anglia mezőgazdasága*, *Pesti Napló*, 1853, 992–995., 1003., 1010–1011., 1021. számokban (oldalszám nélkül); *Anglia műipara és kereskedelme*, *Pesti Napló*, 1853, 1068–1072. számokban.

a tudományos vagy tudománynépszerűsítő szócikkekre.²⁰ Úgy tűnik tehát, Hunfalvy János szépprózai szövegek szerzőjeként mutatkozott be a nyilvánosság előtt, majd az 1848-as események hatására a politikai publicisztika felé fordult, a szabadságharc bukása után pedig, Podmaniczky Frigyeshez igen hasonló tempóban és módon egy útinapló publikálásával újra a szépprózai vonalat folytatja, mígnem kialakítván a saját tudományos profilját, áttér a tudományos publicisztikára. Ez a publikálási stratégia, legalábbis ami az 1840–1855 közötti időszakot illeti, szinte megegyezik Podmaniczky Frigyes publikálási gyakorlatával, figyelembe véve a korkülönbségből adódó némi időeltolódást, illetve azt, hogy Frigyes megmaradt a szépprózai pályánál, és nem váltott a tudományos próza irányába. Ő, ahogyan láttuk, kezdeti szépprózai vállalkozásait nem publikálja 1848 előtt, viszont előveszi azt az 1850-es évek elején: itt egyébként valószínűleg nem (csak) regénykezdeményekről lehet szó, hanem az 1852-ben ugyancsak a *Pesti Napló*ban megjelentetett *Podmaniczky Frigyes utinaplójából* című napló kezdeti változatáról is. Az pedig, hogy Hunfalvy János, mielőtt egzisztenciálisan megerősödik, függetlenedik bátyjától, egyszersmind a szépprózától is végérvényesen függetleníti magát, csak megerősíteni látszik azt a feltételezést, hogy e sajátos, a szépprózát középpontba helyező kulturális debütálás sugallata, ösztönzése és részben kivitelezése mögött mindkét fiatalember esetében egyaránt a nagy hatású fivér és nevelő, Hunfalvy Pál állhatott.

Ami a kivitelezést, tehát a megszületett naplók, novellák és regények publikálásának gyakorlati részét illeti, azért lehet megköszönhető a fenti feltételezést, mert Hunfalvy János és Podmaniczky Frigyes első publikációs fórumai feltűnő egyezést mutatnak Hunfalvy

²⁰ Például a *Család Könyve* című enciklopedikus folyóiratban megjelent cikkei: I. 1855. *Család, nevelés, Az éjszaki sarkvidék, Nőnevelésünk csak halálunkkal szakad meg, A melegnek eloszlása földünkön, Földünk delejessége, Földünk mozgása.*, Arago Ferencz életrajza, *Tájékozás földünkön*, II. 1856. *Báró Humboldt Sándor életrajza, Ausztrália földrajza, Legújabb fölfedezések Dél-Afrikában és a kafferek, Magyar László, Anderson és Livingstone utazásai, A királyi várpalota Budán, A Dumajecz völgye, Világosvár, Földünk fő korszakai*, III. 1857. *Trencsin, Első Katalin orosz császárnő, Nelson és a trafalgari csata, Földünk alakja és súlya, Sopron és környéke.*

Pál adott időszakbéli publikációs fórumaival. Hunfalvy első folyóirat-publikációi 1839–1841 között, azaz János publikációit éppen megelőzve jelennek meg, ugyancsak az *Athenaeum*-ban. Műfaji szempontból is érdekes a lista: *Dresdai levelek*, *Rhapsodiák*, *Bölcs Lokman meséi*, *arabból*, *Emlékezés Késmárkra*, *Thukydides*.²¹ Látnivalóan itt sem a Hunfalvy Pál későbbi publikációs arculatát meghatározó nyelvészeti szaktanulmányok jelennek meg: az útinaplóhoz hasonló szép-próza szövegek (emlékezés, úti levelek) és egy sajátos átdolgozás áll a listán. A *Bölcs Lokman meséi* ugyanis egy 44 mesefordítást tartalmazó, bevezető tanulmánnyal ellátott sorozat. Az arab mesegyűjteményhez való hozzáférési forrásait is megadja Hunfalvy a bevezetőjében: Charles Schier, *Fables de Lokman, surnommé le sage en arabe, avec une traduction française*, Sec. Éd. Dresde et Leipzig, 1839 és De Sacy, *Chrestomathie Arabe*.²² Ez azért érdekes, mert már az első, 18. századi magyarországi narratív költészettel foglalkozó elméleti munka, Szerdahely György Alajos *Poesis narrativa* című kötete komoly fejezetet²³ szentel a fikciós próza csoportjába sorolt fabuláknak, azon belül is azok keleti (elsősorban indiai és arab) változatainak. Hunfalvy tehát egy kanonizált, ugyanakkor az orientalizmus romantika által felerősített érdeklődési irányához igen közel álló műfajt fordít itt, amely mindemellett hatástörténetileg beépül a rövidpróza sajátos változataiba: jó példák erre Vajda Péter keleti elbeszélései (közülük néhány épp eb-

²¹ Hunfalvy Pál: *Dresdai levelek*, *Athenaeum*, 1839, II, 17. sz., 257–265.; *Rhapsodiák*, *Athenaeum*, 1840, I, 28. sz., 433–440, 29. sz., 452–454; *Bölcs Lokman meséi*, *arabból*, *Athenaeum*, 1840, II, 6. sz., 93–94, 9. sz., 142, 10. sz., 156–157, 12. sz., 191–194, 15. sz., 239–240, 1841, I, 17. sz., 268–270, 22. sz., 347–348, 34. sz., 526–528; *Emlékezés Késmárkra*, *Athenaeum*, 1841, II, 12. sz., 257–264, 13. sz., 273–280, 14. sz., 289–296, 46. sz., 721–727, 47. sz., 737–745.

²² Luqmān b ‘Anqā’ Ibn Sudūn – Schier, Charles: *Fables de Lokmān surnommé le sage*, Arnold, Dresden 1839; Antoine Isaac Silvestre de Sacy: *Chrestomathie arabe, ou extraits de divers écrivains arabes, tant en prose qu’en vers*. Imprimerie imperiale, Paris, 1806.

²³ Lokman meséiről lásd Szerdahely György Alajos: *Poesis narrativa ad aestheticam seu doctrinam boni gustus conformata*. Typis Regiae Universitatis, Budae, 1784, 23–26.

ben az időszakban jelent meg, ugyancsak az *Athenaeumban*),²⁴ melyek a keleti irodalmi fabulák tovább-, illetve szétírásaiként is olvashatók. Visszatérve Hunfalvyhoz, első publikációi látnivalóan egy szépprózai programot tükröznek, és ezek közzétételéhez kiváló fórumot talált a rövidprózai írásokat külön rovatban közlő *Athenaeumban*. Feltételezhető, hogy az *Athenaeum* egyik szerkesztőjeként már ekkor kialakult az a jó, barátinak nevezhető kapcsolat Toldy Ferenc és Hunfalvy között, amelynek továbbélését az 1850-es évekből fennmaradt levelek dokumentálják.²⁵ És szintén feltételezhető, hogy öccsének publicisztikai debütálásához Hunfalvy Pál felhasználta ezt a kapcsolatot, hiszen János publikációi hasonló profilban, ugyanitt jelennek meg, néhány év csúszással. Ezt támasztja alá az is, hogy János első *Athenaeum*-beli publikációjának második részleténél lábjegyzetben a következő megjegyzést láthatja az olvasó: „Testvér öccse egyik derék íróársunknak Hunfalvi Pálnak, kit olvasóink e lapokban közlött több jeles cikkeiből eléggé ismernek.”²⁶ Tovább erősíti a fenti hipotézist az is, hogy a bibliográfiákban János publikációjaként számon tartott *Thukydides* című, ugyancsak szépprózai profilú írás valójában a két testvér közös produktumának tűnik az *Athenaeum* szerzői megjelölése alapján.²⁷

²⁴ *Othman ünnepe Eskiudarban* (Aurora, 1834); *Vajkoontala* (Aurora, 1835); *Melly gyöngye a leghatalmasabb is!* (Rajzolatok, 1835); *Memnon szobra* (Aurora, 1830); *A csapodár* (Hajnal, 1837); *Az athinai sírásó* (Hajnal, 1837); *Manahor, a rabszolga* (Emlény, 1837); *Toridala* (Aurora, 1837); *A mágusz-lány* (Hajnal, 1838); *A két bramín* (Athenaeum, 1838); *Kon-fu-cse* (Athenaeum, 1839, II); *Mirmah* (Dalhon, 1839); *Hildegunda* (Dalhon, 1839); *Atila halála* (Dalhon, 1839); *Hábor, Gyula, Az éj fija* (Dalhon, 1841); *Akbár szultán* (Almanach, 1841); *Mária* (Almanach, 1842); *Alpári* (Pécsi Auróra, 1843). – Vajda indiai elbeszéléséről és keleti irodalmi ismereteiről lásd Szinnyei Ferenc: *Vajda Péter novellái*, *Irodalomtörténet* (22), 1933/1–2, 54–80.

²⁵ Elsősorban az *Új Magyar Múzeum* kapcsán leveleztek, lásd Loványi Gyula: *A Magyar Nyelvészet, Nyelvtudományi Közlemények* (59), 1957, 3–34.

²⁶ Hunfalvy János: *A forrás nemtője*, *Athenaeum*, 1841, I, 26. sz., 414.

²⁷ *Thukydides*, *Athenaeum*, 1842, I, 38. sz., 593–598, szerző: Hunfalvy Pál; 39. sz., 609–618, szerző: Hunfalvy János, 40. sz., 625–632, szerző: Hunfalvy Pál; 41. sz., 644–648, szerző: Hunfalvy Pál. Mivel a cím alatti bejegyzés szerint ez a „m. academia kisgyűlésében” felolvasott dolgozat szövege, felvethető az is, hogy

Hunfalvy János *Napoleon bemenetele Moskvába* című novellája kapcsán egyébként egy kisebb plágiumper is kerekedett, ahol a szerkesztők határozottan kiálltak János mellett. A Széchenyi–Kossuth-vita folytán ugyanis ellentétes táborba került az *Athenaeummal* a *Jelenkor*. Ennek kapcsán több polémia is kirobbant, többek között Bártfay László egy anonim közleményben plágiumnak minősítette Hunfalvy János fenti írását, és figyelmetlenséggel vádolta az *Athenaeum* szerkesztőségét, mivel nem vették ezt észre. Bajza éles hangú szerkesztői közleményekben válaszolt, kikényszerítve végül Bártfay visszakozását.²⁸ Valószínűleg szintén személyes ismeretség állhatott az 1852-től a *Pesti Napló*ban megjelenő publikációs dömping mögött is: Hunfalvy Pál ekkor szinte folyamatosan publikál itt, és itt jelennek meg Podmaniczky Frigyes útinapló-részletei, illetve Hunfalvy János számos tanulmánya is.²⁹ Talán épp az ekkor szerkesztőként működő, Hunfalvy Pálhoz hasonlóan jogtudósként végzett Récsi Emil³⁰ lehet ez a bizonyos kapcsolat, aki egyébként, ugyancsak Hunfalvy Pálhoz hasonlóan, alapvető fontosságúnak tartotta a magyar széppróza fejlődését, amint azt az általa az 1840-es években Erdélyben publikált *Francia Regénycsarnok* című sorozat³¹ mutatja.

A publikációs háttér bemutatása után végezetül két kérdés maradt megválaszolatlanul. Egyrészt néhány pontban fontos ismertetni, hogy a Hunfalvy Pál által ilyen következetesen képviselt, és saját körében

---

teljes egészében Pál publikációja, ebben az esetben is tanulságos az „elírás”, miszerint a második részlet János neve alatt jelent meg.

²⁸ A Bártfay László és az *Athenaeum* szerkesztői, illetve Hunfalvy János közötti vita részletes ismertetését, a vonatkozó írások adatait, továbbá Bártfay saját naplójába rögzített reakcióit lásd *Bártfay László naplói*. Szerk. Kalla Zsuzsa. Ráció, Budapest, 2010, 432 (naplórészlet), 622–626 (kísérő tanulmány a vitáról).

²⁹ Hunfalvy Pál: Szentpétervár leírása, *Pesti Napló*, 1852, 830–834. sz. Hunfalvy János írásairól: lásd 19. jegyzet. Podmaniczky Frigyes Útinaplójából, *Pesti Napló*, 1852, 830–834. sz.

³⁰ Sajátos módon Récsi Emilt sem elsősorban az irodalomtörténet tartja számon, hanem egy másik tudományág: Koi Gyula: Récsi Emil, az első magyar közigazgatási jogtudós. Előtanulmány életművéről és közigazgatás-tudományi munkássága jelentőségéről, *Közigazgatási Szemle* (2), 2008/ 3–4, 159–164.

³¹ Récsi Emil: *Francia regénycsarnok* I–VIII. Kolozsvár, 1843–1844.

hathatósan terjesztett prózapoétikai programnak melyek az alapvető tételei, másrészt néhány szó erejéig ki kell térni arra is, dokumentumok híján miért feltételezhetjük mégis, hogy Jósika Júliára ugyancsak hatást gyakorolt. Ami a program ismertetését illeti, ennek alapja elsősorban Podmaniczky említett, a regény műfajáról írt értekezése, kiegészítve a ténylegesen megjelent szövegek jellegével. Ezek alapján elmondható, hogy ez a széppróza-koncepció összekapcsolódik egy erőteljesen megrajzolt társadalomképpel:

Az alkotmányos országok egyik fő előnye, azon nevelési rendszer, mely az üdvös intézmények alatt akaratlanul s azok természetes következménye gyanánt kifejlődik. Az alkotmányos országokban nevelési rendszer sarkpontjai: az öntudat, a független gondolkodás, s a közérzület fejlesztésében, a nem alkotmányos álladalmak védszárnyai alatti nevelési rendszer támpontjai egyedül a kötelesség-érzet, szolgáltrai kész hajlam vagy képesség meggyökeresítésén találhatók föl.³²

Ez egybehangzik azzal a tudományos pályaképpel, melyet Küllős Imola rajzolt fel Hunfalvy Pál etnográfusi tudománykonceptióját illetően: meggyőzően igazolja ugyanis, hogy az etnográfia szaktudományához Hunfalvy egy általános „embertudományi” alapról közelítve jutott el.³³ Látnivalóan a prózapoétikai koncepció mögött is egy általános antropológiai vízió húzódik, mely nem csupán az ideális társadalmi-politikai rendet vázolja fel, hanem egy etológiai-antropológiai ideált is megfogalmaz: az öntudatos, függetlenül gondolkodó, ugyanakkor a közösség javára cselekedni kész ember ideálját. Ezt az antropológiai irányultságot erősíti az útinapló prózai irányvonalának a támogatása is, mely már évtizedek óta erőteljesen kapcsolódik az embertudományi és antropológiai szemlélethez. Maga a széppróza, és ezen belül az úgynevezett „társadalmi regény” úgy jelenik meg, mint az ezen ideál eléréséhez szükséges vizsgálódás eszköze és terepe: „nem

³² Podmaniczky: *A társadalmi regényről*, 64–65.

³³ Küllős Imola: *Nép, nemzet és egy új tudomány, az ethnographia – Hunfalvy Pál felfogásában, Nyelvtudományi Közlemények* (107), 2011, 252–257.

azt tekinti, miféle külmáz borítja a testet, hanem vizsgálódik azon hatások után, melyeket a fényes vagy mogorva, gazdag vagy szegény, szívtelen vagy kedélyes külszín alá rejtőző belvilág előidéz, vagy képes volna előidézni, ha útját nem állják.”³⁴ Az ehhez szükséges kellékek: lélektani rajz, valószerűség, kedélyes elbeszélésmód, a karikírozás és a „szócső”-technika kerülése. A magyar irodalomban öt sajátos funkciója a szépprózának: „olvasó közönséget teremteni”; „nem az idegen, de saját hazai s társadalmi viszonyaink, ferdeségeink vagy előnyeink hű tolmácsaként, saját házunk rendezésére s tisztán tartására nyújtani eszközt”; „más részről nemzeti nyelvünket társadalmi nyelvvé fejleszteni”; „Ha valahol, úgy bizonyára nálunk van a regényírónak feladata a nőnevelés irányában”; „a falusi élet fejlesztése s javítása”. Az utolsó előtti pont egyszersmind alátámasztja azt a hipotézist, miszerint Jósika Júliára is hatással lehetett a Hunfalvy által képviselt és terjesztett közösségelvű prózakoncepció. Bár Podmaniczky értekezésében a nők elsősorban olvasóközönségként jelennek meg, a francia regény kapcsán hosszas és helyeslő fejtegetést szentel George Sand regényeinek is, azaz nem csatlakozik ahhoz a Gyulai Pál által képviselt nézőponthoz,³⁵ miszerint a regényírás nem nők által művelendő tevékenység. Mindemellett Jósika Júlia 1885-ben megjelent *Pályavezető fiatal leányok számára* című kötetében³⁶ nagyon hasonló téziseket fogalmaz meg a nők olvasói szerepköre kapcsán. Szerinte az olvasás önálló gondolkodásra és önismeretre nevel, mindemellett nyelvi műveltség megszerzésére is szolgál. Elsősorban a szépprózát tartja alkalmasnak erre, emellett az útleírásokat, művészettörténeti, világtörténeti, természettudományos ismertető írásokat – lényegében olyan jellegű

³⁴ Podmaniczky: *A társadalmi regényről*, 68.

³⁵ Gyulai Pál: *Írónőink*, in uő: *Kritikai dolgozatok 1854–1861*. Akadémiai, Budapest, 1908, 272–307. A Gyulai Pál által kiobbantott, ún. írónő-vitáról és az itt ütköző álláspontokról lásd Csonki Árpád: *Művészet, történelem és nőiség kapcsolata egy XIX. századi magyar irodalmi vita tükrében*, *Első Század*, 2012, 355–380; *Angyal vagy démon. Tanulmányok Gyulai Pál Írónőink című írásáról*. Szerk. Török Zsuzsa, reciti, Budapest, 2016 (Hagyományfrissítés, 4).

³⁶ Jósika Júlia: *Pályavezető fiatal leányok számára*. Franklin, Budapest, 1885, 157–159.

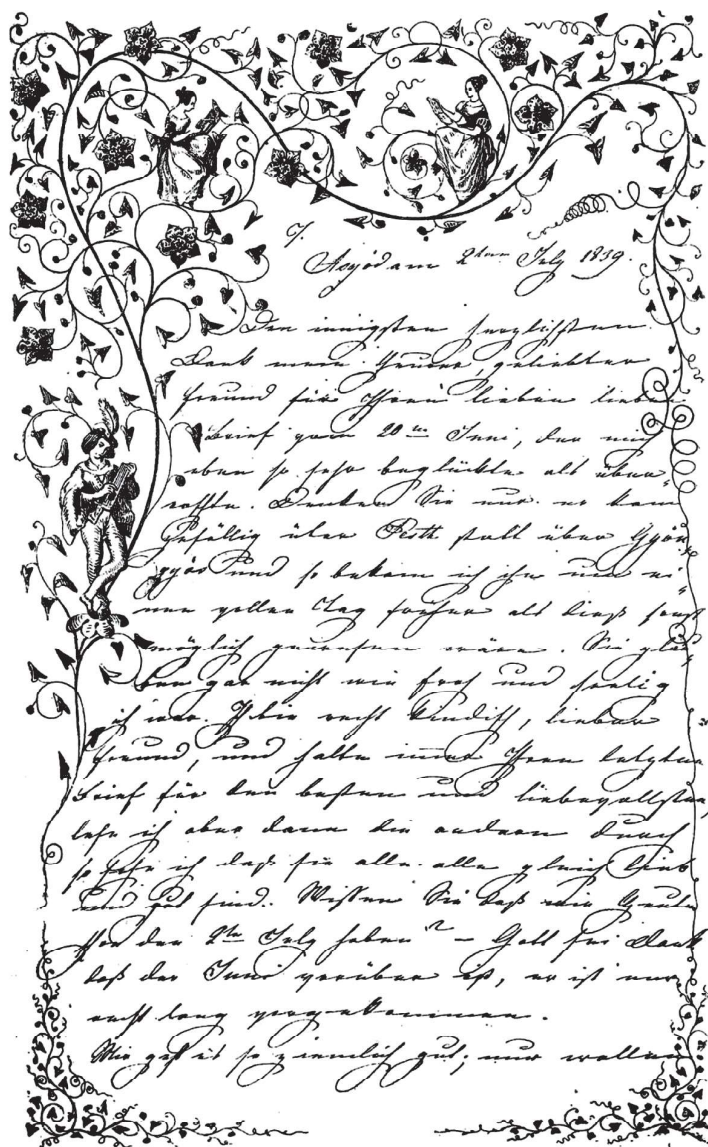
prózai műveket, melyeket Podmaniczky Frigyes és a két Hunfalvy az 1840-es és 1850-es években publikál. Mindez egyértelműen megerősíti Jósika Júlia regényírói működésének összefüggését a már felvázolt koncepcióval.

Mindamellettt tehát, hogy egy lehetséges választ találtunk Podmaniczky Frigyes és Júlia regényírói ösztönzésének kérdéseire, egy irodalomtörténeti távlatait tekintve sem érdektelen szépprózakoncepció is feltárult előttünk. A Hunfalvy–Podmaniczky-koncepció ugyanis különbözik Bajza József 1838-as regényelméletétől,³⁷ ámbar nem ellentmond annak, inkább tovább építi. A publikációs fórumok áttekintése pedig mutatja, hogy ez a koncepció nem állt távol az *Athenaeum* szerkesztőitől, azaz magától Bajzától sem, és az 1840-es, 1850-es évek prózaírói próbálkozásai számára lehetséges mintául szolgált. Egyszerűsége mind annak végiggondolására is biztat ez a jelenség, hogy a magyarországi széppróza jelenlegi, szerzői életpálya központú áttekintései mellett szükség lenne egy nem kanonizált műveket is beemelő, időbeli metszetekben kiépülő vizsgálatra is.

³⁷ Bajza József: A Regény-költészettről. Töredékek, in *Bajza Összegyűjtött Munkái* IV. kiad. Toldy Ferencz. Heckenast, Pest, 1863, 104–137.

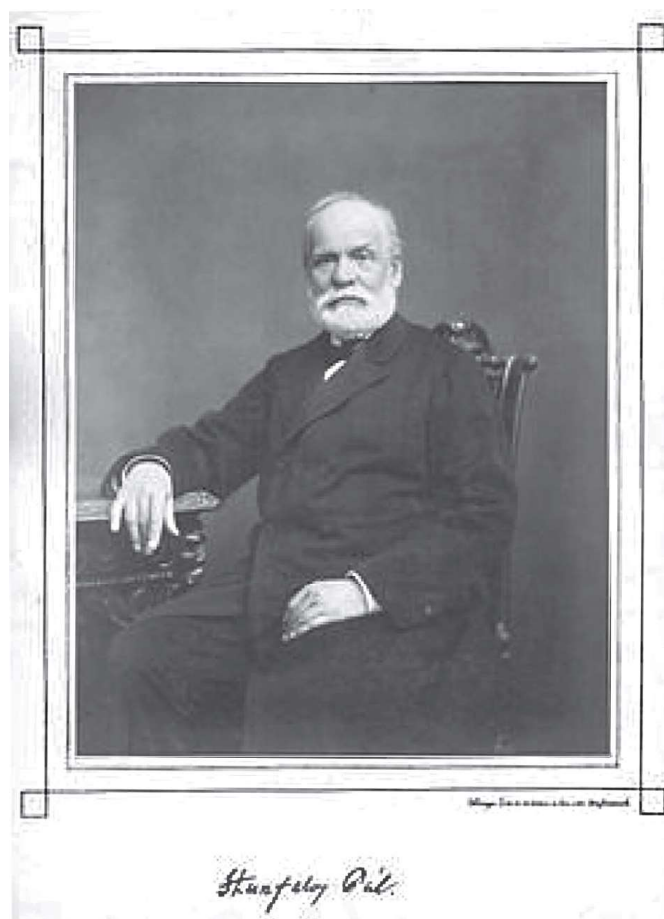
1. kép. Bárá Jósika Miklós regényíró, Podmaniczky Júlia férje
<http://mek.oszk.hu/05800/05804/html/04.htm>

2. kép. Podmaniczky Júlia levele Jósika Miklóshoz

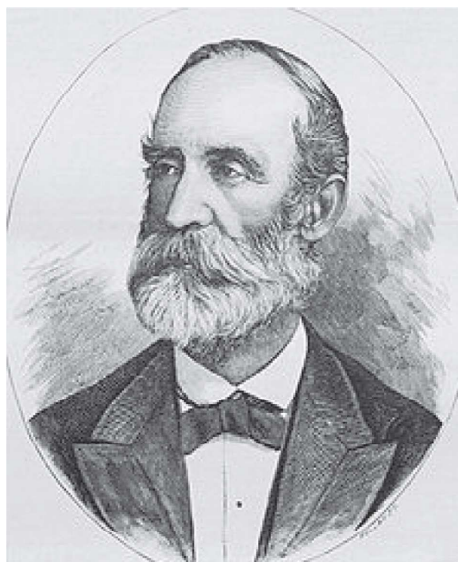

3. kép. Bárá Jósika Miklósne született Podmaniczky Júlia
(Az eredeti színes aquarell bárá Jósika Sámuel szurduki kastélyában.)
<http://mek.oszk.hu/05800/05804/html/04.htm>

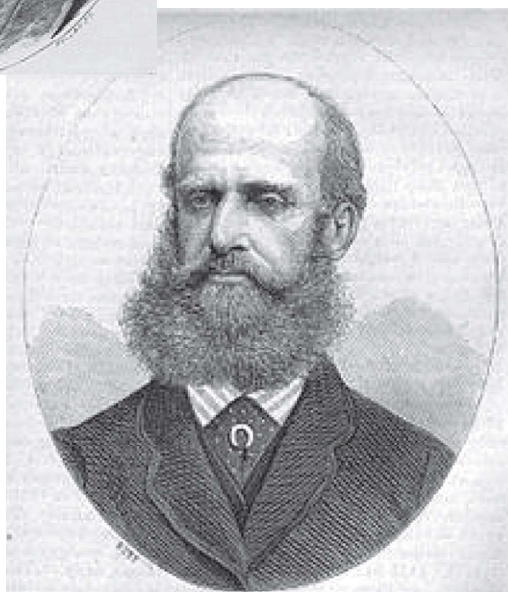
4. kép. Hunfalvy Pál

https://hu.wikipedia.org/wiki/Hunfalvy_P%C3%A1l

5. kép. Hunfalvy János.
Pollák Zsigmond metszete
(1888)

https://hu.wikipedia.org/wiki/Hunfalvy_J%C3%A1nos

6. kép. Podmaniczky Frigyes portréja a
Vasárnapi Újságból

https://hu.wikipedia.org/wiki/Podmaniczky_Frigyes#/media/File:Podmaniczky_Frigyes1.jpg

PIROSKA BALOGH

**The Podmaniczky and the Hunfalvy Family: Literary
Results of a 'Romantic' Connection**

The main question of my study is, when and who motivated Károly Podmaniczky's two children, Frigyes and Julia to write novels and short stories, and what kind of poetics was the basis of their literary oeuvre. Being a novel writer was a surprising choice from the two Podmaniczky's, because their famous parents was not interested in the artistic prose at all. I tried to certify that on the background of their strange decision stood their private tutor's and instructor's, namely Pál Hunfalvy's influence. In support of this hypothesis I investigate the methodical, medial, and thematical character and genre of Júlia's and Frigyes's first publication as well, as of their instructor's, and compared it with János Hunfalvy's early method of publication. János was Pál Hunfalvy's younger brother, and he was brought up with Júlia and Frigyes under Pál's strict instructions. The result of my inquiry is the exploration of Hunfalvy's concept on poetics for novels and the demonstration of the geographer and anthropologist János Hunfalvy's early attachment to artistic literature.